

Züleyha ÖZBAŞ*

Cinsel Silah ve “Grbavica”

Özet

Bu makale, savaşlarda kadın bedeni üzerinde iktidar ve hakimiyet kurmayı amaçlayan tecavüzlerin nedenleri üzerinde durmaktadır. Ataerkil sosyal yapıda tecavüz, kadın bedenini kontrol altında tutmak için bir silah gibi kullanılır. Çatışmada, politik, ekonomik, sosyal ya da dinsel olarak birbirine hükmetmek isteyen iki ya da daha fazla grup birbiriy-le savaşırken, kadın bir obje, keşfedilmesi gereken bir kıta gibi görülür. Bedeni araçsallaştırılır. Belgeler Bosna savaşında on binlerce kadının tecavüze uğradığını göstermektedir. Bu tecavüzler cinsel haz için yapılmış gibi görülür ancak amacı iktidardır ve içinde ideolojik anlam taşır. Bu makalede, genelde savaşlardaki tecavüzlerin nedenleri, özele ise Bosna'daki savaş tecavüzleri tartışılacak ve savaş sonrası sendromlarını anlatan 'Grbavica' isimli filmle ilgili bir söylem analizi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Tecavüz, kadın, savaş taktiği, hakimiyet, iktidar, Bosna, Grbavica

Abstract

This article presents the reasons of the rape in war which aims power and domination on woman body. In the patriarchal social system, rape is used for a control of woman body and used as a gun of war. In a conflict, while two or more groups are making war for political, economic, social or religious position over another, the woman is being used an object, a continent that should be discovered. The woman body is being instrumented. The documents show that in Bosnian war over ten thousands women were raped. This rapes seem to be done for sexual desire, but they aim powerty and include ideological meaning. This article argues the reasons of rapes in war in general and the rapes in Bosnian war in particular and includes a discourse analysis of the film 'Grbavica' which is about post-war syndromes.

Key Words

Rape, woman, war tactic, dominance, power, Bosnia, Grbavica

* Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
zobas@anadolu.edu.tr

Giriş

Ataerkil yapı içinde öteki olarak yaşamak zorunda bırakılan kadın, tarih boyunca gerek gündelik hayatta gerekse savaş gibi özel durumlarda tecavüze maruz kalarak, devletler, gruplar, topluluklar ya da bireyler bazında erk sağlamanın, üstünlük kurmanın aracı olarak görülmüştür. Tecavüz genelde, erkek cinsiyetinin haz alma aracı olarak kadın bedenini zorla kullanma durumu şeklinde tanımlanır. Oysa tecavüzün temelinde, cinsel haz almaktan ziyade, karşı taraf üzerinde zor kullanabilme bilinciyle gelişen, iktidar yapısı oluşturabilme, hükmedebilme ve hükmedebildiğini hem gücünü yönelttiği kişiye hem de gücünü yönelttiği kişinin ait olduğu topluluğa gösterme ihtiyacı vardır. Savaşlardaki tecavüz kadın bedenine yöneliktir, fiili olarak kadın bedeni yağmalanır, ama asıl amaç, kadının ait olduğu kişiye, gruba, topluma iktidarın tecavüz edenin elinde olduğuna dair bir mesaj göndermektir. Bu bağlamda kadın ve bedeni araçsallaştırılmakta, patriarkal düzende, en eski çağlardan beri belli bir kişinin, grubuna ya da toplumun nesnesi sayıldığı için, çatışan iki grup arasında en çok yarayı alan taraf olmaktadır. Bu çalışmada tecavüz, erk kurma çabasının doruğa ulaştığı savaş ortamlarında gerçekleşen tecavüzler özelinde incelenecektir. Savaş tecavüzlerinde, bireysel bazda yaşanan tecavüzden daha güçlü olarak bir gruba ait olma ve karşı tarafa ait olana saldırma bilinci vardır. Bu yüzden çalışmada, yakın tarihte yaşanan Bosna savaşında, kadın bedenine yapılan büyük saldırının nedenselliği, kadın bedeninin nasıl araçsallaştırıl-

dığı, bölgenin etnik yapısı da göz önünde bulundurularak ele alınacak ve çalışma, Bosna savaşında yaşananları konu edinen Grbavica filmine dair bir söylem analiziyle devam edecektir.

Kadına Yönelik Tecavüz

Kadın, doğduğu andan itibaren, içinde bulunduğu sosyal yapıda bir araç, bir nesne olarak görülür. Diğer bütün ötekileştirilen gruplar gibi, üzerinde söylemler üretilir, ikincil konuma düşürülür ve bir ifade aracı haline getirilir. Kadın olarak doğmak, erkeklerin mülkiyetinde olan özel, çevrelenmiş bir yerde doğmak demektir (Berger, 1986: 46). Kadın, bu yüzden, erkeklerin mülkiyetinde olan o alana ait gibi görülmekte, kadına yani o alana yapılan etkiler, erkek tarafından hissedilip içselleştirilmektedir. Kadın bedeni, tarihin en eski zamanlarından bugüne kadar, bir ifade aracı olmuştur. Kültür ve ideolojiler kadın bedeninin kullanımına göre konumlanmıştır. Kadının bu konumu onu malzeme haline getirmiştir. İlkel çağlarda kadın, koca, baba, erkek kardeş ya da klan tarafından korunmak, onların yardımıyla bedenine sahip olmak durumunda kalmıştır ve korunması gereken bir mal olarak algılanmıştır. Bu durum da bekaret ve tek eşlilik zorunluluğunun yerleşmesine neden olmuştur. Kadının bedenine karşı işlenen bir suç erkeğin malına karşı işlenmiş sayılmıştır (Brownmiller, 1984: 17). Bu durum, ataerkil yapının doğal bir sonucudur. Ataerkillik, tarihteki tek evrensel yapıdır ve erkeğin iktidarının kontrolünü elinde bulundurduğu ve bu iktidarın erkekte kal-

masını sağlayan cinsel politikadır (Işık, 1998: 45). Bu yapı içinde kadın da 'hükmedilecek' konumunda yer almak durumunda kalır. Radikal feministler, kadını tarihsel olarak sömürülen ilk grup olarak değerlendirirler (Tong; aktaran, Işık, 1998: 47). Bu sömürünün temeli, ataerkil yapıdan kaynaklanan cinsiyet rollerinde yatmaktadır ve kadına yapılan baskı, her alanda ve tüm toplumlarda gözlemlenir (Işık, 1998: 47). Kadının tarihsel olarak sömürülen ilk grup olması ve ataerkil yapıda hep sömürülen düzeyinde kalması, sömürgeciliğin olduğu yıllarda, batının kolonyal yaklaşımında da, kadını ve sömürülen kıtaları imgeler düzeyinde aynı kılmıştır.

Ania Loomba, 'Kolonyalizm Postkolonyalizm' kitabında (2000), cinsel ve kolonyal ilişkilerin birbirine benzeşik hale geldiğini tartışır. Sanat eserlerinde, özellikle resimlerde, kıtalar kadın şeklinde temsil edilir, sahip olunabilir, yağmalanabilir, keşfedilir, fethedilir. Tecavüzde ve savaş tecavüzleri özelindeki sahip olma, hükmetme, erk kurma burada da belirgin hale gelir, kıta ve kadın bir tutulur. Kolonyal dönemin başlangıcından sonuna kadar kadın bedenleri fethedilen ülkeyi simgeleştirir. Kadınlar bir anlamda 'ikame edilebilir araziler'dir. Bu kolonyal dönemde, Avrupalı erkekler, barbar doğu erkeklerinden onların zavallı çaresiz ve sadık kadınlarını kurtarır. Ama aynı zamanda Avrupalı olmayan kadınlar sapkın, doymak bilmez cinselliğe sahip ve gaddar kadınlardır. Yani uzak kıtalar bir porno kinayesini içerir ve bir anlamda Avrupa, kendi yasak cinsel arzularını ve korkularını bu kıtalara yansıtır. Bu dönemde

sözü geçen benzerlik, bilimsel söylem içinde de kurulur. Kadınlar, siyahlar, aşağı sınıflar, hayvanlar, delilik ve homoseksüellik eşdeğer görülür. Loomba'ya göre, Freud'un kadınların cinsel hayatını 'karanlık kıta' olarak betimleyişi de patriarkal ilişkilerin, kolonyal tahakkümün, kadını keşfedilmesi, yağmalanması ve sömürülmesi gereken bir kıtaya benzetişinin, toplumsal cinsiyet farklılıklarıyla ırk farklılıklarının birbirine benzetilmesinin bir göstergesidir. Bu durumun daha da ötesinde, kolonileştiren erkekler ile kolonileştirilen erkekler, başka açılardan birbirlerine karşı olsalar da kadınlar konusundaki tutumlarında birleşirler. Irk temelli şiddet ile cinsel şiddet tecavüz imgesinde birleşir. Kolonyal iktidar teker teker bir beyaz adamın siyah kadınlara ve erkeklere sahip olmasıysa, kolonyal korkular da siyah erkeklerin beyaz kadınlara tecavüz etmesi etrafında döner. Kolonyal, anti-kolonyal ya da post-kolonyal durumlarda, ulusal fantezilerde kadınlar, ülke ya da uluslararası bağlantıları istismar eder. Ulus-devlet bir kadın olarak hayal edilir, direniş kadınlaştırılır ve bu kadınlar zevce ya da anne olarak konumlandırılarak yeniden üretmeye davet edilir. Bu üretim soya dayalıdır, bir fabrika gibi üremeye ve soyun devamına yöreklendirilir (Loomba, 2000: 177-243). Kadın keşfedilen ve yağmalanmaya hazır bir kıta olarak görülürken, aynı zamanda hakim olan ideolojinin elinde o ideolojiyi sürdürecektir, soyu doğuracak bir araçtır. Bu 'soyun devamı' da, bedene tecavüzde etkilidir. Kadın bedeni hem kolonileştirilen de hem kolonileştiren de bir araç olarak işlev-

selleştirilmektedir.

Brownmiller' a (1984:17) göre, kadın bakışıyla tecavüzün tanımı; bir kadının belirli bir erkekle cinsel ilişki kurmak istememesi ve erkeğin onun istemine karşı davranmasıdır. Tecavüz etkili bir politik araçtır. Sadece bir bireyin bir başkasına uyguladığı keyfi bir şiddet hareketi değildir, güçlü bir sınıfın güçsüz bir sınıfa karşı uyguladığı eylemde politik olarak baskı altına alma yönündedir (Mehrhof ve Kearon; aktaran Donovan, 2001: 277). Brownmiller'a göre de erkek, bu araçla "erkeklik" inşa eder (aktaran Donovan, 2001: 278). Tecavüz eylemi çoğunlukla cinsel ilişki dürtüsüyle gerçekleştirilmektedir. Tecavüzle şehvet arasındaki ilişki minimumdardır, buna karşılık tecavüz, güç ve üstünlük duygusu arasındaki ilişki daha yüksektir. Cinsel edimin kendisi, kadını aşağılamaktan daha az önemlidir (Estrich; aktaran Giddens, 2000: 212). Erkeğin kadını bu yolla sömürmesi, gündelik hayatta çok sıkça görülebildiği gibi, çatışma durumlarında, iktidarla düzene karşı çıkanlar arasındaki çatışmada ya da savaşlarda sistematik bir şekilde kullanılmaktadır. Kadın bedeni bir cezalandırma aracı olmaktadır. Bu çalışmada, savaşlardaki tecavüz Bosna özelinde incelenecek ve Grbavica (1996) filmi üzerinden anlaşılmasına çalışılacaktır.

Savaş ve Tecavüz

Kadına yönelik tecavüz yüzyıllardır, bir grubun diğerine, politik, ekonomik, sosyal ve dinsel olarak hükmetmesi amacıyla bir 'savaş taktiği' olarak kullanılmıştır (Farwell;

aktaran Milillo, 2006: 196). Sistematik kitlesel tecavüz bireysel olarak kadını harap etmiş, ailelere ve topluluklara zarar vermiştir (Milillo, 2006: 196). Tecavüz tarihteki hemen hemen tüm savaşlarda yer almıştır. Birinci Haçlı Seferinde şövalyeler ve hacılar, I. Dünya savaşında Belçika'ya giren Almanlar, II. Dünya Savaşında Berlin' e yürüyen Rus ordusu, Bangladeş'te Pakistan ordusu¹, Vietnam'da Amerikan Ordusu sistematik tecavüzler gerçekleştirmişlerdir ve bu durum savaşta bir başarı belirtisi olarak kalmıştır. Toplama kamplarındaki tecavüz olayları ve asker eğlenceleri için kurumsallaştırılmış kamp genelevleri II. Dünya savaşında kadını aşağılamanın yolu olarak kullanılmıştır. Brownmiller bunu 'kadının aşağılanmasının en iğrenç yönü' olarak niteler. Çünkü tecavüze karşı koyulmadan katlanılmaktadır, bunun da nedeni karşı koymamanın hayatta kalma olanağı haline getirilmesidir (Brownmiller, 1984: 36-41,77). Bilimin ve teknolojinin en üst seviyeye ulaştığı, insan haklarından söz etmenin daha da arttığı günümüz dünyasında da durum farklı değildir. Nanking, Bosna, Kosova, Ruanda, Sudan, Kolombiya ve Irak'ta savaş taktiği olarak kullanılan sistematik tecavüzler yaşanmaktadır. Kadın bedeniyle kent ya da ülke bir tutulmakta, ikisi de yağmalanmaktadır. Tecavüz olayının savaşlarda bu derece yaygın olmasını Milillo (2006: 196), üç sosyo-kültürel açıklamayla cevaplandırır. Bunlar; cinsiyet ve cinselliğe dair kültürel normlar; sosyal kimlik; sosyal egemenlik ve güçtür.

Cinsiyete dair kültürel normlara göre,

bir erkek bir kadına sahip olursa, artık o erkek kadının diğer erkeklere ve gruplara karşı tek koruyucusudur. Kadının bekareti ve cinselliği bu yüzden ataerkillikte önemli bir konuma gelmektedir. Kadın cinselliği, bekaret, doğurganlık gibi konular, savaşlardaki tecavüzlerde sadece kadınların zarara uğramasını değil, kadının bağlı olduğu aile ve toplulukların zarara uğramasına da neden olur. Erkeğin onuru ve kadın cinselliği, birbirine bağlıdır, kadın bedenini aşağılamak aynı zamanda, kadının ailesinin erkek üyelerini aşağılamaktır. Savaş tecavüzlerinde kadın bedeni hedefdir çünkü isteği dışında yaşadığı tecavüz, aynı zamanda kadının etnik/politik grubundan olan erkeğe de bir saldırı olmaktadır (Skjelsbaek, 2006:386). Yani erkeğe saldırmak için kadın kullanılmaktadır. Kadının ‘dokunulmamış’ olan ideal durumdan ayrıldığında, kadının ailesine ‘utanç’ ve ‘onursuzluk’ gelir. Aile artık kadını kabul lenmemeye başlar ve bu yüzden kadın sosyal destekten mahrum kalır. Hatta bazı savaş öyküleri tecavüzün mazur görüldüğünü, kadının hatası olup ailenin adını lekelediği düşünöldüğu için aile ortamından uzaklaştırıldığını göstermektedir (Tesenoviç; aktaran Milillo, 2006: 196). Tecavüzün diğer sosyo-kültürel açıklaması olan sosyal egemenlik ve güç unsurunda ise baskın (dominant) grupların ideolojiler aracılığıyla kendilerini meşru kıldıkları, diğer grupların aşağıda olduklarını düşünerek kendilerini haklı çıkardıkları görölr. Savaşlarda şiddet, grupları fethetmek ve egemenlik sağlamak için kullanılmıştır. Savaştaki tecavüzün de askerler üzerinde

‘itici güç’ olarak etkisi vardır. Ve bu etki kurban olan tarafa gözdağı verip demoralize eder. Ayrıca stereotipler (kalıp yargılar) güç dağılımını üretip sürdürmeye yardımcı olur. Baskın grubun üyeleri, güç farklılığını normalize etmek amacıyla, gruplar arası farklılıklar üzerinde ortak karar kılarlar (Milillo, 2006: 200). Savaşta da bu durum kültür ve etnisiteyle ilgili farklılıklara yönelik görölr. Örneğin, Japonlar Çinlileri (Nanking tecavüzlerinde), Almanlar da Yahudileri bu şekilde stereotipler haline getirmiflerdir. Son olarak savaşlarda kadına yönelik tecavüzlerde etkili olan yapı sosyal kimliktir. Erkek kimliğini ve gücünü, maskülenliğini açıklamak için kullanır. Sosyal kimlik teorisine göre, bireyler, pozitif sosyal grup kimliğini arzulamaktadır. İç grup statüsünü artıran ve dış gruba karşı fark gözetilen inançları ve davranışları birbirinin içine geçer (Tajfel ve Turner; aktaran Milillo, 2006: 201). Dış gruba karşı önyargı, negatif stereotipler, iç grup dayanışması, iç grup kimliği farkındalığı ve birbirini tutma sosyal kimlik teorisinde önemlidir (Sidanius ve Pratto; aktaran Milillo, 2006: 201). Askerler ya da milisler, cinsiyete dayalı şiddeti, ulusal kimliklerini desteklemek amaçlı olarak kullanabilmektedirler. Dış grubun kadınlarını tecavüz ve saldırıyla alçaltmak, dış grubun kadınlarının gücünü sindirerek kendi erkeklik kimliklerini korumaya hizmet eder. Savaş kurbanlarının öykülerinde çok belirgin olan şey, failin kişisel kimlikten çok grup kimliği aradığıdır. Bu olaylarda grup içinde ‘paylaşım’ görölr. Kadınlar paylaşılır, tecavüz cesaretlendirilir. Tecavüzcüler grubun üyesi olduklarının belirtir-

si olan üniforma giyip, yüzlerini maskeyle saklamaktadırlar. Böylece fark edilmeme-leri kolay olur, anonimleşirler. Kimlik belirsizliği olunca da engellenme azaldığı için saldırganlık ve kontrol edememe artar, kişisel farkındalık azalır (Milillo, 2006: 198–202). Bu üç özellik kitlesel tecavüzün ve şiddetin devam etmesine neden olan etkenlerdir.

Bosna Savaşı'nda Tecavüz

Kadına yönelik tecavüz ve işkence, kadın eğer açıkça rejime ya da düşmana meydan okuyan gruptaysa uygulanmasının yanı sıra, kadının ailesi otoriteye ya da düşmana karşı politik aktiviteler içermekteyse, onları cezalandırmanın ya da onlardan bilgi toplamanın bir aracı olarak meydana gelmektedir. Örneğın, Bosna'da 1998'e kadar gerçekleştirilen tecavüzlerin çoğunun, Sırp polisinin ve askerinin, aile üyeleri Kosova Özgürlük Ordusu destekçisi olan Bosna'lı kadınların cezalandırılmasına yönelik olduğu saptanmıştır. Saldırıdan kurtulan kadınların anlatımlarına göre bu tecavüz eylemleri, kendi evlerinde, babaları, kocaları ve oğullarını içeren aile üyeleri önünde gerçekleşmiştir (Milillo, 2006: 197). Bu da kadın bedeninin erkeğın cezalandırılma aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Meznaric (1994) de Bosna'daki durumu, binlerce kitlesel tecavüz kurbanı olduğu, 7–14 yaş arasındaki küçük kızlara da tecavüz edildiği ve tecavüzün, kurbanın ailesi ve çocuklarının bulunduğu ortamlarda birden fazla saldırgan tarafından işlendiği şeklinde özetler (aktaran, Skjelsbaek, 2006:

374).

Bosna'da 1992–1995 yılları arasında süren savaşta, tecavüzün ve cinsel şiddet kullanımının sistematikliği bariz bir şekilde yaşanmıştır. Bosna'da tecavüze uğrayan kadınların sayısının 20.000 ile 50.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bosna örneğında cinsel şiddete, bütün topluma karşı 'moral yıkıcı bir silah' olarak görev verilmiştir (Skjelsbaek, 2006: 398–373).

Bosna'daki savaş öncesinde bölgede göze çarpan, etnik kaşşıma sahip olmalarına rağmen 'bir arada yaşanabilirlik'tir ve yüzyıllarca da bunu sürdürebilmişlerdir. Bosna bu savaşta nüfusunun % 10'unu kaybetmiştir. 1991 sayımına göre bölge nüfusunun % 43.5ini Müslümanlar, %31.3'ünü Sırlar, % 17.3'ünü Hırvatlar, %6'sını kendisini 'Yugoslav' olarak benimseyen ve milletlerüstü kimlikte tutanlar, geri kalanını ise çoğunlukla çingeneler, Macar, Karadağlı, Yahudi gibi azınlıklar oluşturmaktadır. Savaş tecavüzlerinde en çok yarayı Müslüman kadınlar almış olsa da gerek çingeneler ve diğer azınlıklar gerek de misilleme olarak Hırvat ve Sırp kadınlar da zarar görmüşlerdir. Ama esas olarak, genç erkeklerin öldürülmesi ve kadınlara tecavüz edilmesi, Bosna'da Sırp olmayan nüfusu ve özellikle Müslüman nüfusunu azaltmaya yönelmiştir. Bu etnik temizlik ve tecavüzler, kadınların kendi evlerinde yaşadığı kadar toplama kamplarında da yaşanmıştır. 1992 yılının Ağustos ayında, 94'ü Bosna'da, 11'i de Sırbistan ve Karadağ da olmak üzere, Sırp güçlerinin denetlediği toplam 105 toplama kampı mevcuttur. Ayrıca esir kadınların fahişeli-

ğe zorlandığı 17 genelevin varlığı saptanmıştır. Bosna'da uygulanan tecavüzlere ilişkin sosyolojik ve psikolojik açıklamalar yapıldığı kadar etnik kökene dayanan açıklamalar da yapılabilir. Bosna'daki tecavüzlere 'Bosna'ya Sırp tohumları ekme' şeklinde göz yumulmuş ve teşvik edilmiştir. Kadın bedeni bu kez de milliyetçilik gibi bir ideolojinin kendini ifade etme aracı olmuştur. Bosna'daki tecavüz olaylarını Sırp ordusu askerlerinin yanı sıra 'Çetnik' milisleri daha yoğun uygulamıştır. Öyle ki bazı yerlerde Sırp askerler kadınları Çetniklerin ardı ardına gelen tecavüzlerinden korumaya çalışmıştır. Belgeler Çetniklerin, genellikle kadınlara ardı ardına 10-15 kişi olarak tecavüz ettiğini, düzenli ordu subaylarının, 'merak etmeyin, kızların hepsinin ırzına birer kez geçildi' diye Çetnikleri teskin ettiğini, hatta tecavüze uğrayan bir mağdurun anlatımına göre mağdura 'senin için böylesi Çetniklerin yapmasından daha iyi' diye tecavüz eden Sırp askerinin onu teselli ettiğini de yazmaktadırlar. Kadınlara yönelik tecavüzlerin çoğunun failinin, mağdurun eski komşusu olması kadınların yaşadığı travmayı misliyle artırmıştır (Bora, 1999: 9,58, 145-153).

Kadınlar bu tecavüzler nedeniyle yaşadıkları gebeliklerde çocukları doğurmak istememişlerdir. Çoğu ilkel düzeyde düşürmeye çalışmış, çoğu da bebeği görmeyi, süt vermeyi reddetmiştir. Kadının bedeninin ve ruhunun 'sahip'lerinden olan dini kurumlar bu hamilelikler üzerinde fikir yürütmüşlerdir. Hıristiyan çevresi belli bir aya kadar kürtaja izin vermiştir ya da kürtaja izin vermeyip kadınların bebekleri

'sevmelerini' öğütlemişlerdir. İslami çevreler ise kürtaja izin vermişler ve Hıristiyan çevresinin öğütlerine karşı çıkmışlardır (Bora, 1999: 153-154). Kadının gebe kalmasına neden olan ideolojik çatışma, gebeliğin sonucu üzerinde de hegemonya kurmaya kalkışmıştır.

Bosna'da tecavüzlerin çoğu Sırp güçlerince gerçekleşmiştir ancak, Müslüman ve Hırvat milisler de bir intikam yöntemi olarak kadın bedenini kullanmışlardır (Bora, 1999: 154). Bu ataerkillik herhangi bir etnik kökene bağlı olmadan milliyetçilik temelinde kendisini üretmiştir.

Bosnadaki savaş esnasında tecavüze uğrayan 5 kadınla mülakat yapan Skjelsbak'ın verilerine göre, her bir kadın yaklaşık 100 kez tecavüze uğramıştır. Bir mağdurun tecavüz sanığı savaştan önceki komşusudur. Mağdurlar, savaş bittiğinde aileleriyle tekrar birleşince savaş sırasındaki yaşam öykülerini eşlerine anlatma konusunda ayrılmaktadırlar. Bir kısmı kocasına bunu açıklamışken bir kısmı kocasından saklamaktadır. Kadınlar savaş esnasında ruhsal ve bedensel olarak çektikleri acıyı savaştan sonra da yaşamaktadırlar. Kocalarına durumu anlatmadan önce yaşadıkları tedirginlik, onlara anlatamamaları, sürekli gizlemek zorunda olmaları, çektikleri bedensel ve ruhsal acıyla bunu sürekli olarak üretmek zorunda kalmaları, tecavüzden sonra yaşadıkları travma sonrası stres bozukluklarına eklenmektedir. Skjelsbak (2006), tecavüze uğrayan Bosnalı kadınları ikiye ayırır: Etnik kurbanlar; genelde suçluluk duymamakta, aileden destek görmektedirler ve savaş suçluların

mahkemelerinde haklarını aramaktadırlar. ‘Kadın’ kurbanlar, yani cinsiyet öncelikli kurbanlar ise yoğun suçluluk ve utanç duygusu yaşamakta, erkeklerden kaçmakta, ailelerinden yaşadıkları olayı gizlemekte ve bedensel acılar çekmektedirler. İlk grup ‘survivor’ (hayatta kalmayı başaran) olarak adlandırılırken, ikinci grup ‘victim’ (kurban) olarak adlandırılır.

Yöntem

Savaş, ideoloji ve kadın bedeni üçgeninde gezen tecavüz imgesi, Grbavica filminin söylem analizi yöntemiyle incelenmesi aracılığıyla anlaşılmasına çalışılacaktır. Sinema bir dildir (Bazin, 1993: 18) ve toplumsal düzenin bir parçası olan dil nasıl bir işleve sahipse, toplumsal doneleri nasıl vermekte ve ideolojileri nasıl üretmekteyse, filmlerin sahip olduğu dil de bize sosyal hayata dair ipuçları verir. Toplumsal yapılar sinemaya yansır ve karşılıklı olarak birbirini besler. Sinemanın toplum ve toplumsal ilişkiler çerçevesinde değerlendirildiğinde hiçbir zaman değer yargılarından, ideolojik ve politik eğilimlerden uzak olmadığı görülür (Güçhan, 1992: 6). Filmler incelenerek dönemin sosyo-politik ortamını anlayabilmek, filmin içinde yaşanılardan ne aldığını ve ona neler kattığını görebilmek, filmle kurulan dil oyunlarını ayırt edebilmek ve ideolojileri çıkarılabilmek mümkündür çünkü toplumsal gerçeklik bir yandan filmler tarafından kurulur diğer yandan filmler de bu gerçeklikten etkilenir (Öztürk, 1998: 3). Bu çalışmada yöntem olarak Van Dijk’in söylem analizi metodu seçilmiştir. Sosyal bağlamdaki sözlerin,

metinlerin analizinin bir interdisipliner yaklaşımı olan söylem analizi yönteminin teorisyeni olan Van Dijk, toplumsal yapılarla söylemsel yapıların ilişkisini tartışır. Ona göre, bu ikisi doğrudan olarak birbiriyle ilişkili olamaz. Eğer olsalar ideolojiye ihtiyaç duyulmaz, üstelik sosyal gruptaki bütün aktörler, aynı şeyi yapar ve söyler hale gelirler. Sosyal yapıların, söylemsel yapılarla, sosyal aktörler ve onların düşünceleri aracılığıyla ilişki kurdukları bir taslak öneren Van Dijk, bilişsel modellerin, ideoloji ve söylem arasında aracılık ettiğini belirtmektedir. (Garrett ve Bell, 1998: 6-7)

Söylem analizi ile anlamlar, fikirler ve ideolojiler açığa çıkarılmaktadır. Söylem analizi, dili sosyal ve bilişsel bağlam içerisinde inceleyen her tür araştırma için kullanılabilen bir yapı olarak düşünülmektedir. Bir metnin gerisinde saklı olan anlamı açığa çıkarmayı amaçlayan söylem analizi, bir anlamlandırma ve yorumlama çabasıdır (Mora, 2007). Söylem analizi, 1960-1970 yılları arasında, antropoloji, etnografi, bilişsel-sosyal psikoloji ve metin ve konuşma yapısı, fonksiyonu, süreci çalışan diğer sosyal bilimler gibi disiplinler içinde yeni bir transdisipliner (disiplinlerötesi) çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır. (Dijk, 2008a) Anlam ve ideolojileri açığa çıkarma çabasında olan söylem analizi iktidar ilişkilerini araştırma nesnesi olarak seçer. Toplumsal iktidar, ideoloji ve kadının durumu arasında da bir ilişki mevcuttur. Van Dijk’e göre iktidar, gruplar, sınıflar, diğer sosyal formlar ya da grup üyeliği taşıyan kişiler arasındaki ilişkilerin bir niteliğidir. İktidar ilişkileri, karşılıklı etkileşim sonucu ortaya çıkar. A grubuya da

bu grubun üyeleri B grubu üzerinde sosyal kontrol uyguladığında B grubu üzerinde bir iktidar yaratmış olur. A'nın B üzerinde iktidar kurması B'nin kendi hakimiyeti üzerinde bir sınırlandırmaya gitmesine neden olur, yani bu durum B'nin eylem özgürlüğünü sınırlandırır. A, B'nin bilişsel süreçleri, arzuları, istekleri, planları, inançları üzerinde de kontrole gider. Bu durum mutlaka bedensel bir güçle meydana gelmez, bilişsel kontrollerle de meydana gelir. A'nın gücünün, sosyal olarak değer içeren ancak eşitsiz olarak dağıtılmış mülkiyet, statü, rütbe, otorite, bilgi, uzmanlık, imtiyaz ya da sadece başat ya da dominant grup üyesi olmak gibi dayanaklara ihtiyacı vardır. A'nın B üzerinde bilişsel kontrol uygulayabilmesi için, B'nin A'nın isteklerini, tercihlerini, niyetlerini bilmesi gereklidir. Doğrudan iletişimden örneğin, emretme, rica etme, tehdit etme gibi konuşma tarzlarından ayrı olarak bu bilgi, kültürel inanışlardan, normlardan, değerlerden, ideolojik bir çerçeve içinde paylaşılan ortak kararlardan ya da A'nın sosyal aktivitelerini gözlemekten veya yorumlamaktan çıkarsanabilir. Sosyal gücün kullanılması ve korunması ideolojik bir altyapı gerektirir. (Dijk, 2008b) A ve B'ye ataerkil düzen öğeleri ve kadın temelinden bakılınca, kadını ve kadının toplumsal konumunu şekillendiren ataerkil düzen ve kapitalist sisteme bağlı gelişen iktidar ve ideolojinin, savaşlar bağlamında aldığı şekil görülecektir.

Bu çalışmada da Van Dijk'ın söylem analizi metodu kullanılarak, bir tecavüz sonrası anlatısı olan Grbavica filmi, filmin göstergeleriyle birlikte yorumlanmaya çalışılacaktır. İktidarın hakimiyeti altında olan

kadın, bilişsel kontrollerle, eşitsiz olarak dağıtılmış güçlerle, A'nın hakimiyetinde olan B'dir. Savaşlardaki taraflarda ise A'nın gücünün dayanağı olan, statü, rütbe, dominant grup üyesi olma gibi özellikler B'ye baskın olmayan taraf rolü verirken, kadın bu durumda hem A'nın hem B'nin hakimiyeti altına girmiş ayrı bir ideolojik yapılanma, ataerkil düzen temelinde bir 'B' olarak varlık göstermek durumunda kalır. Savaşan taraflar arasında araçsallaştırılır. Grbavica filmindeki sosyal ilişkilere bu çerçeveden bakılacak, kadın ve ataerkil düzen öğeleri arasındaki ilişki ideolojik yapılanmalar gözetilerek söylem analizi aracılığıyla belirlenecektir. Çalışmada söylem analizinin sağladığı ifade özgürlüğü aracılığıyla, filme dair yapılan yorumlamalar, bu çalışmanın amacı çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Yorumlanan veriler, başka bir alanda, başka bir şekilde yorumlanabileceği için, çalışmanın bu sınırlılık dahilinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Grbavica: Savaştan ve Tecavülden Sonra

Grbavica, Bosna'da, savaş sırasında Sırp'ların elinde olan ve insanlara işkence yapmak için bir savaş kampı haline getirilen², sistematik tecavüze maruz kalmış Müslüman Boşnak kadınların yaşadığı ve 'kambur kadın' (Mazaj, 2007) anlamına gelen bir bölgedir. Aynı zamanda, Jasmila Zbanic'in yazıp yönettiği, 2006 yapımı bir filmidir. Filmde bekar bir anne olan Esmâ ve kızı Sara'nın zor şartlar altındaki yaşamları anlatılmaktadır. Sara'ya okul gezisi için babasının şehit olduğuna dair bir belge ge-

rekir ve annesinin bu belgeyi almaktan kaçındığını fark ettiğinde kızı, Esmâ'nın travmasına ortak olur.

Esmâ, Bosna'da toplama kamplarında defalarca tecavüze uğrayan on binlerce kadından biridir. Yaşadığı tecavüzlerden dolayı bir travma yaşamış, kızından ve çevresinden saklaması gereken bir öyküsü olmuştur. Esmâ daha çok 'victim' olarak adlandırılabilir. Yaşadıklarıyla ilgili hissettiği utanç duygusu vardır. Ailesinden yaşadıklarını gizlemekte, tecavüzün ve Bosna savaşında icat edilen 40 yeni işkence metodundan (Skjelsbaek, 2006: 396) birinin ya da bir kaçının izlerini sırtında taşımaktadır. Yaşadığı travma nedeniyle kendi kaderine ortak olan diğer mağdurlar gibi erkeklere karşı çekingendir, onların 'uç' davranışlarından rahatsız olmaktadır. Bu davranışlar ve yaşantular, kendisini yaşadığı travmatik olayı hatırlamaya götürmektedir. Çalıştığı barın müşterisinin barda konsomatrislik yapan kadınla eğlenmesi, cinsel yakınlık kurmaya götüren ilişkilerde bulunması ve konsomatris kadının göğsünde sigara izmariti söndürecek gibi hareketler yapması, Esmâ'yı maruz bıraktığı, iktidar amacıyla yapılan davranışlara götürür. Erkekler için penis bir güç simgesi olduğundan dolayı, penis aracılığıyla penis kullanmadan sadece penis söylemiyle yapılacak şeyler bile bir iktidar, erk, karşıdakinin üzerinde kurulacak bir hakimiyet içermektedir. Esmâ, bardaki müşterinin kadınla şakalaşmasını görünce kendisine uygulanan iktidarı hatırlar. Kendisiyle defalarca zorla ilişkiye girilmiş, ona bedensel ve ruhsal olarak 'hükmedilmiş'tir. Esmâ'nın bedeni üzerin-

den fail, gerek cinsel gerek erksel olarak tatmin yaşamıştır. Üzerinden 12 yıl geçmesine rağmen bu Esmâ'nın atlatamadığı bir durumdur, hala travma sonrası stres bozukluğu yaşamaktadır. Bu Esmâ'nın kızıyla olan ilişkisinde de görülmektedir. Bazen çok sakin ve sevgi doluyken bazen çok agresif olabilmekte ve ergen kızına kötü davranabilmektedir. Açılış sahnesi olan grup terapisinden sonra gelen sahnede Esmâ ve Sara'nın şakalaşması bizi yine Esmâ'nın yaşadığı travmatik olaya götürür. Sara Esmâ'nın üzerine çıkar ve kollanını biraz zor kullanarak geniye doğru itip ona baskı uygular. Bu esnada Esmâ ciddileşir ve rahatsız olur. Bir an önce o durumdan kurtulmaya çalışır. Çünkü 12 yıl önce kendisi istememesine rağmen defalarca o durumda kalmıştır. Yine aynı şekilde otobüste otururken yanında ayakta dikilen adamın inip kalkan göğsü ile burun buruna gelmesi ve istemediği bir yakınlığa maruz kalması Esmâ'yı rahatsız eder. Unutmaya çalıştığını, sakladığını, unutarak geçeceğini sandığı şeyi aklına getirir.

Savaşlarda propaganda unsuru olarak kullanılan afişlerde genellikle kadın ve çocuk imajları kullanılmıştır. Kadın savaşa çağırır. Çünkü kendisi savunmasızdır onu koruması gereken bir erkeğe ihtiyaç duymaktadır. I. Dünya Savaşı afişlerinde 'İngiltere'nin Kadınları Gidin' demiştir. (İngiltere'nin kadınları gidin diyor (Clark, 2004: 144).) Başka ülkeye asker yollayan kadın erkek egemen söylemin bir parçasıdır. Aynı egemen söylem ve aynı ataerkil yapı Bosna savaşında onbinlerce kadın üzerinde tecavüz yoluyla iktidar kurmuş-

tur. Çünkü kadın bedeni ideolojileri üretip onları sürdürmekte araç olarak kullanılır. İslam örterken, komünizm onu bacı ve yoldaş yapar, savaş isteyen bir ülke kendi kadınına aile ferdi, düşman kadınına ırzına geçilecek biri, zaptedilecek, yağmalanacak bir kara parçası olarak görür. Kendini hakim kılmaya çalışan söylem hemen kadın bedenine yönelir. Oluşmak için önce onu tahakküm altına almak zorundadır. Savaşta kadınlara tecavüz edilir, karşı taraf da kadına tecavüzü kendisini meşrulaştırmak amacıyla kullanır. Örneğin, II. Dünya Savaşı esnasında ordu propagandasını yapan bir İtalyan afişinde kaba saba bir Afro-Amerikan askerinin (İtalya afişte Afro-Amerikan bir asker kullanarak kendi beyaz durumuna zeval getirmez) dişi bir heykeli belinden kucakladığı görülmektedir (Clark, 2006: 151-152). Afişte askerin heykelle ilişkisinde cinsel bir çağışım vardır. Düşman askeri tecavüzcü olarak resmedilir. Tecavüz ve kadın imgesi ideolojinin meşrulaştırılmasında kullanılan bir araç haline gelmiştir.

Esmâ'nın katıldığı terapi seanslarında kadınların savaş esnasında yaşadıkları travmaların izleri açıkça görülmektedir. Film, terapi seansında, renkli etnik desenli kilimler içinde oturan ve yatan kadınların sessizlik içinde durdukları bir sahneyle başlar. Renkli desenli kilimler kadın emeğini çağırıştırır ve travma dolu, örselenmiş kadınlar yan yana, birbirlerine sokulmuş bir biçimde, kadının el emeği içinde, erkek egemen yapının ve bu yapıdaki güç savaşının kendilerine katıldığı acıdan sıyrılmaya çalışırlar. Kamera bütün odayı gezdikten sonra ge-

lir ve Esmâ'da durur. Film Esmâ'nın hikayesidir ama odadaki bütün kadınların ona benzer geçmişi vardır. Savaş tecavüz olayını anonimleştirir. Sonraki sahne ise bar sahnesidir. Neon ışıklar, değişen müzik, acının yaşandığı yerden birden eğlenen, tipik bir bar sahnesine geçilmesi, hareketli bir şarkı ve erkekleri eğlendiren yarı çıplak kadınlar bize savaş olmadığında da kadın açısından, kadın bedeni üzerinde farklı bir durum yaşanmadığını göstermektedir. Barın adı 'Amerika Bar'dır. Belki de bir anlamda, Bosna'nın tarihini değiştiren savaşta Batı'nın umursamazlığı bu bar adıyla simgeleştirilir.

İkinci terapi sahnesinde, bir kadın acısını anlatıp tekrar yaşarken ve bu paylaşım-la acısını atlatmaya çalışırken diğer bir kadın gülme krizine girer, anlatılan olayın anlatıcısı en çok etkilediği yerlerde kahkahasının dozu artar ve bu tüm seanstakilere yayılır. Bu anlamsız etkinlik, aslında duygulardaki dalgalanma, kadınların yaşadıkları savaş deneyimleri nedeniyle içinde buldukları koşulları, travmalarını anlatmaktadır. Esmâ yaşadığı travmayı seansındakiyle de paylaşmamakta ve suskun kalmayı yeğlemektedir. Geçmişle bitmemiş bir hesabı vardır. Bu yüzden yaşadığı o acı deneyim sürekli ona acı çektirmektedir.

Filmde Esmâ'nın hayatının zorluklarını paylaşabildiği tek insan okul arkadaşı Sabina'dır. Sabina'nın Esmâ'nın okullarının mezuniyet gününe gelmesine emin olmak için 'Tito üzerine yemin ederim de' demesi ise, Yugoslavya'nın ve içine dahil olan Bosna'nın geçmiş günlerine, Tito'dan sonra bölünmeye ve halkın gözündeki Tito'ya

yapılan bir göndermedir. Daha sonra barda çalışan Jabolka ile tanışır. Tanıştıklarında Jabolka, Esmâ'nın Bosna'lı olduğunu öğrenince bunun kendi memleketi olan Ukrayna'lı olmak kadar kötü bir şey olduğunu söyler. Çünkü Bosna'da savaşlardaki tecavüzle hükmedilen kadınlar gibi S.S.C.B.'nin dağılmasıyla ortaya çıkan ülkelerdeki kadınlara da ekonomik zorluklar nedeniyle para karşılığı 'hükmedilmiş'tir. İdeolojiler yaratılırken biçimlendirilen kadının bedeni, ideoloji yıkıldığında açıkta kalmıştır.

Film, hiçbir savaşa ait teknoloji, makine, silah vb. göstermeden savaşı anlatır. Bir savaşın ne olduğu Esmâ'nın kızı için balık aldığı sahnede metaforik olarak sunulur. Balıkçı, akvaryumdan süzgeçle rastgele bir balık seçer ve üzerine iki darbe uygular. Savaş kısaca aslında budur.

Filmde, bardaki sahneler bir savaş ortamını andırmaktadır. Sanki ortam sürekli bir kaos halindedir. Sınıf ayrımlıkları belirgin, iktidarın ait olduğu yerler kesindir. Erkek egemen yapı orada da kurulmuştur. Esmâ da en çok burada yaşananlardan rahatsız olmasına rağmen buradaki bir adama, Pelda'ya ilgi duyar. Filmde bu erkek karakter bize 'iyi' olarak sunulmaktadır ancak, Pelda da yine söylemin içindeki bir adamdır. Esmâ'yı diğer kadınlardan ayrı tutar, bu da arkadaşıyla Esmâ üzerinden yaptığı bir konuşma, arkadaşının Esmâ'yı eğlence aracı olarak görmesi ve Pelda'nın bu durumdan rahatsız olması şeklinde gösterilir. Bu, Pelda'yı Esmâ'ya karşı iyi yapar ama Pelda'nın da ataerkil söylem içinde olduğunu bize gösterir. Kadınlar, bu

söylemle, fedakar anne/eş ve müsait kadınlar şeklinde ikiye ayrılır (Saktanber, 1995:211). Esmâ toplumun olumladığı gruptandır, ama bu söylem müsait kadınların varlığını ve üzerinde uygulananların haklılığını üretir. Pelda'nın ilişki içinde olduğu kişiler savaşta ya da savaşın olmadığı durumda, tarihten bugüne gelen iktidar durumunu hem hareketleri, hem yapmak istedikleri hem de davranışlarıyla yansıtmaktadırlar. Ellerindeki güç, sürekli küfürlü konuşmaları ve hoşlanmadıkları ya da kendilerinden iktidarı daha zayıf buldukları bir adamdan kadına yönelik nitelermeleri kullanarak bahsetmeleri hangi söylemi ürettiklerini gösterir. Pelda ile iş yapmak isteyen, savaş zamanında Sırp çetelerine karşı savaşmış bir komutan buna güzel bir örnektir. Pelda ve arkadaşıyla gizli bir iş için konuşurken, yanlarındaki diğer adamın konuya karışmayacağını anlatmak için, adamı kadının seviyesine 'indirir', kadına yapılan muameleleri ve bunun erkek dünyasında aldığı anlamları ona yöneltir, bu esnada Pelda ve arkadaşının gülümseyerek ona katılması ise bize bu dilin katılığını ve içine sızılmazlığını bir kere daha hatırlatır. Savaşlardaki ya da gündelik hayattaki kadına yönelik muamele belli bir grubun, ırkın, sınıfsal ayrımların ya da milliyetin problemi değil ataerkil düzenin problemidir. Esmâ'nın yaşadıklarının, Sırp kadınlarının da aynı muameleye maruz kaldığını bildiğimizde bir milliyet sorunu olmadığını, patriarkal ilişkilerin, ataerkil yapının, iktidarın ve bunlara bağlı olarak ideolojiler üretilmesinin yarattığı bir sorun olduğunu farkederiz.

Öldürmek, barda kadınlarla eğlenmek ve parasını ödedikleri için kadınlara her türlü muameleyi yapabileceklerini düşünmek filmdeki erkek karakterlerin genel özellikleridir. Esmâ'nın ilgi duyduğu adam diğerlerinden farklı görünse de patrona uyguladığı şiddet -Esmâ'yı korumaya yönelik olmasına rağmen- Esmâ tarafından hoş karşılanmaz. Çünkü Esmâ'nın geçmiş öyküsünün çıkış noktası hükmetmektir ve Esmâ böyle bir durumla her karşılaştığında geçmişte yaşadıklarına geri dönmektedir. Kızının gezi parasını da bu zengin erkek egemen dünyadan değil, ancak Sabina'nın çalıştığı fabrikadaki kadınlardan sağlayabilir.

Esmâ'nın kızına şehit olarak tanıttığı babası aslında bir Çetniktir ve toplama kampında defalarca uğradığı tecavüzler sonucunda hamile kalmıştır. Bosna'daki tecavüzlerde hamile kalan birçok kadının yaptığı gibi sağlıklı olmayan düşürme yöntemleri denemiş ama başarısız olmuştur. Böylece kızı doğmuştur. Kızına şehit çocuğu olduğunu söyler. Savaştan dönmek ve ölümlerle karşılaşmak, yaşayan insanlar tarafından bir onura dönüştürülür ve böylece ölüm acısına daha rahat katlanılır. Şehit olmak, Müslüman toplumlarda önemlidir. Şehit olduğu için onur kazanmıştır, tanının yolunda ölmüştür ve cennete gidecektir. Esmâ kızına, hem babasına dair sorduğu sorularda babanın yokluğunu geçiştirebilmek hem de kızının sosyal çevrede rahat hissetmesini sağlamak için babasının şehit olduğunu söylemiştir. Savaştan çıkmış, yeni yeni yaralarını saran bir toplumda şehit çocuğu olmak iki tane

kavgacı ergen çocuğu ortak noktada buluşturabilmiştir. Esmâ kızının sorusu ve ısrarı üzerine saçlarının babasına benzediğini söyler. Kızının ise gerçeği öğrenmesiyle yapacağı ilk şey saçlarını kazımak olacaktır.

Filmin kırılma noktası Esmâ'nın şehit belgesi almaması nedeniyle yaşanır. Esmâ şehit belgesi almak yerine gezinin ücretini öder ve Sara bir şeylerin ters gittiğini fark edip annesini zorlayınca gerçeği öğrenir. Küçükliğünden beri düşmanları olan bir adamın kızıdır artık. Kızının gerçeği öğrenmesi sonucu aralarındaki ilişkinin değişmesinden rahatsızlık duyduğu, acı çektiği ve artık katlanamadığı için terapi seansında konuşur ve izleyenler asıl olarak Esmâ'nın neler yaşadığını orada öğrenir:

Onu öldürmek istedim. Kendi karnımı yumrukladım. Düşmesi için bütün gücümle vurdum. Hiçbir işe yaramadı. Karnım büyüdü. Ondan sonra bile geldiler. Her gün ikişer, üçer.. Hastanede doğurduktan sonra dedim ki: "Onu istemiyorum! Götürün onu buradan!" Duvarların arkasından onu duydum. Ertesi gün sütüm gelmeye başladı. Dedim ki: "Tamam onu emzireceğim ama sadece bir kere!" ve onu getirdiklerinde, onu kollanma aldığımdaya.. O kadar minikti ki, öyle güzeldi ki.. Neredeyse dünyada bu kadar güzel bir şey olduğunu unutmuştum. O, benim kızımdayı. Beraber büyüdük ve acılarımızı paylaştık.

Esmâ bu cümleleriyle bir savaş taktiği olarak kullanılan tecavüzün kadınlar üzerinde oluşturduğu etkisini özetler. Grbavica savaşın ve tecavüzün gösterilmediği bir savaş filmidir. Ama savaşın ve tecavüzün

kadınlar üzerinde yaratacağı etkiyi görsel boyuta taşımıştır.

Sonuç

İçinde yaşadığımız ataerkil yapıda kadın, sosyal gerçekliğin içine doğduğu andan itibaren ötekileştirilmeye, etiketlenmeye, sömürülmeye ve keşfedilen bir kıta gibi talan edilmeye hazır olarak görülür. Tecavüz, beden ve sınırlar göz önüne alındığında sömürünün en uç noktasıdır. Bu yüzden de savaşlarda karşı grubu alt etmek için kullanılan en önemli taktik haline gelmiştir. Karşı gruba 'ait' kadınların örselenmesi, zafere ulaşmak için gerekli bir adımdır. Hem karşı tarafın moralini bozacak, hem erkeklik inşa edilecek, hem de saldıran grubun üstün olduğunu düşündüğü kendi soyunun, düşman kadınlarda bile üremesi sağlanacaktır. Böylece ideolojiler ve iktidar yapıları, kendi sıfatlarını kadın ve bedeni üzerinden üretmeye devam edeceklerdir.

Bir cinsel silah olarak tecavüz, doğrudan kadına dolaylı yoldan da erkeğe yöneliktir. Asıl hedeflenen erkek ve güç ilişkileridir ama mecbur bırakıldığı konum nedeniyle bu güç ilişkileri ağının içinde ve hiçbir erk sahibi olmadan kalan kadın, uygulanan şiddetin de mağduru olmaktadır. Savaşlardaki sistematik tecavüzler, psikolojik ve sosyolojik olarak yarattığı etki nedeniyle bir silah ve bir taktik olarak kullanılmakta, kadın amaca ulaşmak için araç olmaktadır. Grbavica filmi, sistematik tecavüzlerin yaşandığı bir kampta hamile kalan ve bir Çetnik'ten olan kızıyla yaşamaya çalışan Esmâ'nın öyküsünü anla-

tır. Bedeni araçsallaştıran Esmâ'nın hayatı, Bosna'da, daha önce Bangladeş, Vietnam gibi birçok örnekte, günümüzde ise Irak ve Afrika gibi savaşların sürdüğü birçok bölgede yaşanan savaş tecavüzlerinin bir örneğidir ve bu savaşlarda yaşanan tecavüz olaylarının sayısı göz önüne alındığında ne kadar çok kadının fiziksel ve psikolojik olarak örselendiğini göstermektedir. Toplumsal olarak kadının konumlanış biçimi değişmedikçe, kuşkusuz bu durum devam edecektir.

Notlar

¹ Brownmiller'in (1984: 107) belirttiğine göre Bangladeş'teki olaylar, ilk kez savaşlarda kadınlara tecavüz edilmesinin uluslar arası ilgi uyandırması bakımından önemlidir.

² Jasmila Zbanic Röportajı. http://www.coop99.at/grbavica_website/regie_int_en_01.htm[20 Mart 2008]

Kaynakça

Kitaplar

- Bazin, André (1993). *Sinema Nedir?* Çev., İbrahim Şener. İstanbul: Sistem.
- Berger, John (1986). *Görme Biçimleri.* Çev., Yurdanur Salman. İstanbul: Metis.
- Bora, Tanıl (1999). *Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası.* (İkinci Baskı). İstanbul: Birikim.

Brownmiller, Susan (1984). *Cinsel Zorbalık*. İstanbul: Cep.

Clark, Toby (2004). *Sanat ve Propaganda*. Çev., Esin Hoşsucu. İstanbul: Ayrıntı.

Donovan, Josephine (2001). *Feminist Teori*. (İkinci Baskı). İstanbul: İletişim.

Garrett, Peter ve Bell, Allan (1998). "Media and Discourse: A Critical Overview." *Approaches to Media Discourse*. Peter Garrett ve Allan Bell (der.) içinde. Oxford: Blackwell.

Giddens, Anthony (2000). *Sosyoloji*. Ankara: Ayraç.

Güçhan, Gülseren (1992). *Toplumsal Değişme ve Türk Sineması*. Ankara: İmge.

Işık, Emre (1998). *Beden ve Toplum Kuramı*. İstanbul: Bağlam.

Loomba, Ania (2000). *Kolonializm Post-kolonializm*. Çev., Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı.

Ayrıntı.

Saktanber, Ayşe (1995). "Türkiye'de Medyada Kadın: Serbest, Müsait Kadın veya İyi Eş, Fedakar Anne", *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. (der.) içinde. İstanbul: İletişim.

Makaleler

Mazaj, M (2007). "Grbavica." *Cineaste* 32,3: 61-62.

Milillo, Diana (2006). "Rape as a Tactic of War." *Affilia: Journal of Women and Social Work* 21,2: 196-205.

Öztürk, Ruken S (1998). *Sanat Filmle-
rinde Kadının Kuşatılmışlığı ve Özgürlüğü:
Özel Alan Sorunsalı*. Yayınlanmamış
Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniver-
sitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Skjelsbaek, Inger (2006). "Victim and Survivor: Narrated Social Identities of Women Who Experienced Rape During the War in Bosnia-Herzegovina," *Feminism & Psychology*. 16,373: 374-403.

İnternet Kaynakları

"Jasmila Zbanic Röportajı."
[http://www.coop99.at/grbavica_web-
site/regie_int_en_01.htm](http://www.coop99.at/grbavica_web-site/regie_int_en_01.htm)

Mora, Necla (2007). "Haber Söylem Çözümlemesinde Van Dijk Yöntemi."
[http://www.dorduncukuvvetmed-
ya.com/dkm/article.php?sid=7771](http://www.dorduncukuvvetmedya.com/dkm/article.php?sid=7771) .
30.01.2007.

Van Dijk, Teun A. (2008a). "The Inter-
disciplinary Study of News As Disco-
urse." [http://www.discourses.org/Old
Articles/The%20interdiscipli-
nary%20study%20of%20news%20as
%20discourse.pdf](http://www.discourses.org/OldArticles/The%20interdisciplinary%20study%20of%20news%20as%20discourse.pdf) 30.03.2008.

Van Dijk, Teun A. (2008b). "Structures
of Discourse and Structures of Po-
wer." [http://www.discourses.org/Ol-
dArticles/Structures%20of%20discour-
se%20and%20struc-tu-
res%20of%20power.pdf](http://www.discourses.org/OldArticles/Structures%20of%20discourse%20and%20structures%20of%20power.pdf) 04.04.2008.

